

Ljudska prava, homoseksualizam i sida

Rad je prikaz promjena koje su u drugoj polovici dvadesetog stoljeća radikalno izmijenile pravni pristup homoseksualizmu: ukidanje represije i promicanje tolerancije kao podloge ljudskih prava. Pojava side, čini se, radikalno je ubrzala uobličavanje sustava zaštite prava homoseksualaca. Analizirane su promjene u strukturi obiteljskih odnosa i pojašnjeni razlozi donošenja zakona o pravnim učincima zajednica života osoba istoga spola. Navedeni su judikati iz europskih pravnih sustava koji sadrže nove standarde glede ljudskih prava homoseksualaca.

San Francisco primjer je avangardnog karaktera grada kada je riječ o tolerantnosti i liberalnosti prema homoseksualizmu. Seksualna sloboda u San Franciscu unaprijed oblikuje ono što bi se moglo dogoditi i drugdje. Crkva Mission Dolores iz 1782. godine, izvorno Mission San Francisco de Asis, najstarija je zgrada u San Franciscu, posvećena pet dana prije potpisivanja Deklaracije o nezavisnosti SAD. Bila je to šesta od 21 misije što su ih misionari franjevci iz Španjolske podigli na El Camino Royal, između San Diega i Sonorna. Nedaleko od Mission Dolores nalazi se Castro Theatre izgrađen 1922. godine. Sedamdesetih godina 20. stoljeća Castro Street postaje *gay mecca*. Prvi susret sa zastavama duginih boja, izvještenim na viktorijanskim kućama, budio je asocijacije iz djetinjstva o državnoj, odnosno etničkoj pripadnosti izraženoj zastavama. Trebalo je proteći nekoliko dana da se shvati da su zastave duginih boja upravo simbol nadnacionalnog i nadržavnog pripadništva *gay* pokretu. Zastave duginih boja valjda su povijesni relikv seksualne revolucije šezdesetih godina, iako je baš to bila jedna od rijetkih revolucija u kojoj su, kako se navodi, jarboli bili važniji od zastava ... A pitanje je, je li sreću moguće pronaći u getu? Pokušaj da se sačuva lijepa stara engleska riječ *gay* doveo je čak do lektorske zabrane korištenja te riječi za oznaku homoseksualaca. Zabranu korištenja riječi *gay* za oznaku homoseksualca skinuo je kanadski lektor Alan Dawson memorandumom od 01.07.1978. "Lektorske uputstvo koje se odnosi na riječ *gay* i homoseksualno mora se prikloniti realnosti. Nekoć precizna riječ neopozivo se istopila i ukradena je. Priklanjamo se promjeni kakva je da je, te ukidamo zabranu upotrebe riječi *gay*..."¹

1973. godine homoseksualizam je skinut s liste klasifikacije bolesti američke psihijatrijske udruge. HIV infekcija se izravno prenosi krvlju, povredama, transfuzijom, seksualnim kontaktima. Homoseksualci su posebno rizična grupa zbog učestalijih povreda tkiva kod analnog seksa. Biti nositelj virusa HIV-a ne znači imati i izražene vanjske

* docent Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci.

¹ Lee, John Alan, Ne tu Reč! Ne gej za homoseksualca! Potkulture 3,1987, str. 61.

manifestacije bolesti. Objavljeni su slučajevi o desetogodišnjoj infekciji bez terminalnog stadija. HIV zaraženi, kada je upoznat s tom činjenicom i kada je "normalan", u svakidašnjem je životu bezopasan. Ali u zdravstvu ili na poslovima gdje su učestaliji kontakti krv-krv, stvari stoje drugačije.

The AIDS Memorial Grove - mjesto je sjećanja i liječenja nadom (*a place of healing hope and remembrance*). U sjenovitoj dolini Golden Gate parka nalazi se Krug prijatelja čije je živote odnijela sida (*Circle of friends with lives touched by AIDS*). Kamena ploča ukopana u tlo sadrži, u koncentričnim krugovima koji se šire, upisana imena preminulih od side, a postavljena je priložima onih koji su ih voljeli. Teško je procijeniti i nikada se neće znati koliko bi u krugu trebalo biti upisanih imena, ali jedno je sigurno: u tom krugu nema ravnopravnosti spolova, nema ženskih imena, iako su baš one krajem devetnaestog stoljeća na tim prostorima rušile mitove, javno zagovarajući istospolnu ljubav. Pitanje je, je li moguć znanstveni pristup homoseksualizmu, napose ako se heteroseksualnost postavi kao apsolutno mjerilo normalnosti. Pitanje je kako vrednovati homoseksualnost, kao perverziju ili devijaciju, ili pak kao podjednako vrijedan put orgazmu? Šezdesetih godina borba za oslobađanje od društvene represije i rušenja ostracizma homoseksualnosti dovela je do prihvaćanja kategorije *seksualna orijentacija*: "Usljed kroničnog nedostatka valjanih znanstvenih dokaza za suprotno, homoseksualnost *per se* ne može se smatrati ni bolešću, ni zarazom, ni poremećajem, ni iščašenošću kao ni patologijom ma koje vrste, pa niti simptomom ičega spomenutog, već isključivo naklonošću, orijentacijom ili preferencijom, po vrsti istovjetnom i nimalo drukčijom od heteroseksualnosti."²

U razvoju obiteljskih odnosa tijekom dvadesetoga stoljeća pratimo napuštanje patrijarhalnog modela preko jačanja individualne svijesti, sve do gotovo apsolutne prevlasti načela individualizma i liberalizma: "Puno ostvarenje načela slobode u obiteljskim odnosima plod je mučne i višeslojne evolucije u kojoj su temeljnu ulogu odigrali politički, društveni, kulturni razlozi, prije nego pravni."³ Ljudska prava dvadesetoga stoljeća (možda paradoksalno zvuči), oblikovao je utjecaj "ne prava". Pratimo trend restrukturiranja obitelji i individualizacije. U sve većoj mjeri svaki član obitelji smatra se podjednako slobodnim da ostvaruje svoje interese i da ga društvene institucije u tome ne sputavaju, već da ga čak i podupiru. Presudnim postaje taj slobodarski duh ljudskih prava koji se isprva ograničavao na zaštitna prava, a danas daje primat samoodredivim pravima, koja omogućavaju ostvarivanje autonomnih interesa u čijoj osnovi leži sloboda izbora nesputavana roditeljskim, obiteljskim ili institucionalnim autoritetima.

Sve do druge polovice dvadesetog stoljeća društveni odgovor na homoseksualizam bila je represija. Čini se da je u osnovi represije bilo očuvanje statike društvenih (spolnih) uloga: "Muškarac ne može istovremeno biti korišten kao 'žensko', a da ostane dominantan, kakav muškarac treba biti."⁴ Društvena represija imala je za posljedicu organiziranje homoseksualaca u grupe za promicanje njihovih prava. Politička artikulacija načela individualizma i liberalizma postala je privlačna homoseksualcima. Trebalo se izboriti za prihvaćanje svjetonazora prema kojemu se prema ženama i muškarcima treba odnositi kao prema individuumima, a ne kao prema članovima spolno determinirane klase.⁵ Na pravni pristup problematici homoseksualizma u angloameričkoj teoriji zamjetno su utjecala liberalistička polazišta što ih je formulirao J. S. Mill, o uklanjanju ograničenja ljudskih sloboda na svim područjima kako bi se pojedincu omogućilo da postupa na način koji sam

² Lee, op. cit. str. 64.

³ Liuzzo, Ermanno, *Alcuni aspetti civilistici della convivenza more uxorio alla luce dei piu recenti orientamenti dottrinali e giurisprudenziali*, *Il diritto di famiglia e delle persone*, 20, 1991, 3, str. 786.

⁴ Koppleman, Andrew, *The Miscegenation Analogy: Sodomy Law as Sex Discrimination*, *The Yale Law Journal*, 98, 1988, 1, str. 160.

⁵ Law, A Sylvia, *Homosexuality and the Social Meaning of Gender*, *Wisconsin Law Review*, 1988, 2, str. 207.

drži opravdanim, dobrim i slično, a ne na način koji ostali članovi zajednice drže da je za njega prihvatljiv.⁶ Pedesetih godina u Engleskoj se raspravljalo o zakonskim promjenama u vezi s prostitucijom i homoseksualizmom. U izvještaju Wolfendenova komiteta zamjetan je bio utjecaj Millovih ideja iznesenih u poznatom eseju "O slobodi". Kao odgovor na restriktivnost pristupa pravnog sustava SAD sedamdesetih godina, pojavio se u praksi čitav niz pravnih instrumenata kojima se uspješno nadomještavalo nepriznavanje učinaka dugotrajnih homoseksualnih zajednica: posvojenje, imovinski ugovori, punomoći, recipročne oporuke, police životnog osiguranja... Taj pristup utjecao je i na sudsku praksu tako da je Vrhovni sud Californije (Marvin v. Marvin 1976.) zauzeo stajalište prema kojemu su obveze bračnih drugova propisane zakonom, a nevjenčani partneri moraju sami uobličavati međusobne obveze u skladu s potrebama njihove veze.⁷ Sudovi su prihvaćali stajališta prema kojima homoseksualne veze nisu same po sebi protupravne i na njih se počeo primjenjivati koncept konkubinata, spolne veze koja se približava braku. U veljači 1991. godine dnevni je tisak prenio vijest iz San Francisca u kojem je stotine gay parova pohitalo registrirati zajednice, budući da je 14. veljače 1991., nakon provedenog referenduma, stupio na snagu zakon prema kojemu parovi koji žive zajedno (*gay* ili *ne*) mogu tražiti proglašenje tih zajednica "faktičnom obitelji".⁸

Slučaj homoseksualizma, ljudskih prava i side primjer je *costs and benefits* analize, koji na žalost dokazuje da su žrtve uvijek nužne. Prevencija isprva podrazumijeva samoorganiziranje, a kasnije institucionalizaciju. Prevencija je moguća tek kada se sruše predrasude. Za uspješnost prevencije potrebno je promijeniti etičko okruženje, potrebno je uvesti tolerantnost tamo gdje je nikada nije bilo. Treba iskoristiti medije i vizualnoj generaciji to podmetnuti u obliku filma "Philadelphia". Kada se sruše predrasude, tada je i sve ono drugo već mnogo lakše dostići. Čini se da je najznačajniji proboj na frontu borbe za ljudska prava homoseksualaca, koji je presudio bitku, bio ostvaren upravo na području podkulture, odnosno kulture, i tako se ponovno dokazuje da je pravo kulturna pojava koja se prilagođava stvarnosti, izraz nesavršenosti ljudske prirode i pokušaj izlaska iz poteškoća koje donosi život u zajednici. Moralni realizam anglosaksonske tradicije, prema kojemu svatko radi vlastiti izbor, živeti s njime, iako stran europskom civilizacijskom krugu, vrlo se uspješno nameće, postajući temeljnim načelom pravnoga pristupa osobnim pravima pojedinaca.

Čini se da uloga obitelji u uzročnoj vezi nastanka homoseksualizma više nikoga ne zanima. Pojava side utjecala je na nov značaj obitelji, napose u terminalnoj fazi bolesti, kada osoba postaje nesposobna za rasuđivanje. Zakonodavci vrlo često suptilnim sredstvima prisile obiteljsku solidarnost ističu kao obvezu ispred sustava društvene solidarnosti, primjerice: "Uzdržavanje je izraz obiteljske solidarnosti i u interesu je društvene zajednice." Homoseksualizam je u pravilu dovodio do potpunog kidanja sustava solidarnosti obiteljskih veza i do kraha tradicionalnih funkcija obitelji. Terminalna faza side obično dovodi do nesposobnosti za rasuđivanje. Tradicionalno je bolest bila dio obiteljskog sustava. Neprijeporan je značaj obitelji u fazi donošenja odluka u terminalnoj fazi osobe nesposobne za rasuđivanje, zbog dubokog poznavanja života te osobe, religijskog svjetonazora, karaktera, sustava vrijednosti i želja.⁹ Bez obzira na to, smatralo se da obitelj ne bi trebala imati pravo veta na odluke umirućega. Pojava side kod homoseksualaca nije se dakako isprva mogla uklopiti u te idealizirane sheme. Zamjetan je bio sukob interesa koji se obično pokušava riješiti pravom. Ali pod obitelj je trebalo podvesti i neke nove oblike zajedništva života osoba istoga spola, trebalo je odvagnuti kojoj obitelji dati prednost: krvnosrodničkoj ili partnerskoj. Trebalo je riješiti pozitivni sukob nadležnosti. Izlaz za nuždu pronađen je u okviru postojećih

⁶ Matulović, Mimir, Jezik, pravo, moral, Rijeka, 1986, str. 34.

⁷ Sullivan, M. Kathleen, Developments in the Law-Sexual Orientation and the Law, Harvard Law Review, 102, 1989, 7, str. 1625.

⁸ Laurenzi, Laura, La Repubblica, od 15. veljače 1991.

⁹ Blustein, Jeffrey, The Family in Medical Decisionmaking, Hastings Center Report, 32, 1993, 3, str. 6.

instituta pravnoga poretka: posvojenja, oporuka koje sadrže ovlaštenje o prestanku održavanja života, punomoći... *Living wills* ili oporuke o prestanku života u pravnom sustavu SAD postale su važan instrument koji omogućava projekciju pacijentovih interesa i realizaciju autonomije volje. Ustavnopravna osnova iz judikata Cruzan Vrhovnog suda SAD pronađena je u pravu na slobodu iz 14. amandmana.¹⁰ Oporuke o prestanku života izraz su pravnoobvezujuće volje pacijenata nesposobnih za rasuđivanje. Pravna sigurnost gradi se preko forme solemnizirane privatne isprave. Za pravnu praksu europskih država zanimljiv je primjer profesora Sassa (Centar za medicinsku etiku Ruhr Sveučilišta u Bochumu), koji taj pravni instrument u njemački sustav uvodi pod malo dužim nazivom: "Kršćanski zahtjev mojemu liječniku, njegovatelju, obitelji i prijateljima za slučajeve nesposobnosti za rasuđivanje. Moje želje i vrijednosti koje trebaju voditi medicinski tretman".¹¹

Odnos zdravstvenih radnika i pacijenata homoseksualaca temelji se u pravilu na predrasudama o homoseksualizmu kao psihijatrijskoj bolesti, iako se ni u jednoj europskoj zemlji homoseksualizam ne nalazi u registru bolesti.¹² Strah od side je utemeljeno zasnovan, a otklanja ga samo edukacija utemeljena na znanstvenim istraživanjima. Seksualna orijentacija zdravstvenih radnika mogući je izvor diskriminacije, ali izraženiji je problem što s pravom na rad seropozitivnih. Nedvojbeno postoje službe u kojima nije moguće obavljanje radnih aktivnosti seropozitivnih i na tom primjeru nije moguća ni zaštita prava na privatnost glede informacija o seropozitivnosti. U kontekstu ljudskih prava oboljelih od side poseban je problem privatnost i dostupnost informacija. Pravo na privatnost može biti ugroženo društvenom opasnošću side, te "homoseksualne kuge" i primjenom pravnih standarda koji se odnose na *zarazne* bolesti. Grupe za samopomoć vrlo su efikasno djelovale dobivajući u nekim zemljama i državnu potporu, budući da su u svojim aktivnostima poticale edukaciju i prevenciju širenja side.

"Faktična obitelj je fenomen koji se temelji na odnosu suživota između dvije osobe, ne nužno različitih spolova, koje nisu povezane bračnom vezom i eventualno njihovih potomaka, s odnosima koji su tipični za bračni odnos: trajna kohabitacija, vjernost, pomaganje, suradnja."¹³ Danski je Parlament 1984. godine osnovao komisiju s ciljem da istraži pravnu, sociološku i kulturnu poziciju homoseksualaca te da predloži načine otklanjanja diskriminacije, i poboljšanja njihova pravnog statusa.¹⁴ Kao jedan od bitnih razloga koji je potaknuo donošenje tog zakona navedena je i trajnost tih zajednica kojima će se priznavati pravni učinci, za razliku od prolaznih veza koje pogoduju širenju side.¹⁵ Ostali razlozi ukazivali su na nepoželjnost diskriminacije napose na ekonomskom planu. Zakonodavne aktivnosti na donošenju zakona o registriranim zajedništvima osoba istoga spola okončane su 1989. godine. Zajednica života osoba istoga spola proizvodi pravne učinke od trenutka "registracije". Osobe različitog spola ne mogu zatražiti registraciju. Jedan od partnera u zajednici mora imati dansko državljanstvo. Pravne posljedice registrirane zajednice osoba istoga spola ne mogu biti postignute religijskom ceremonijom. Pretpostavke za registraciju zajednice osoba istoga spola provjerava nadležni upravni organ: minimalna dob je osamnaest godina, predviđena je zapreka srodstva, registracija se neće dozvoliti ako je jedan partner u braku ili već registriranoj zajednici.¹⁶ Pravni učinci registracije napose se ogledaju

¹⁰ Robertson, A. John, Second Thoughts on Living Wills, Hastings Center Report, 21, 1991, 6, str. 6.

¹¹ International Conference, Man Medicine Philosophy, Traditions and Prospects, Krakow, May 9-11, 1996.

¹² Waaldijk, Kees, Claphan, Andrew, Homosexuality: A European Community Issue, Essays on Lesbian and Gay Rights in European Law and Policy, Dordrecht/Boston/London, 1993, str. 152-153.

¹³ Liuzzo, op. cit., str. 787.

¹⁴ Nielsen, Linda, Family Rights and the "Registered Partnership" in Denmark, International Journal of Law and the Family, 4, 1990, 3, str. 297.

¹⁵ Nielsen, op. cit., str. 298.

¹⁶ Nielsen, op. cit., str. 300.

na (bračno)imovinskom režimu i obvezi uzdržavanja. Registrirane zajednice osoba istoga spola proizvode učinke i u drugim granama prava: nasljednom, poreznom, mirovinskom i socijalnom. "Danska je učinila prvi korak u smjeru koji će vjerojatno u budućnosti utjecati i na druge zapadno europske zemlje. Željelo se da taj prvi korak poboljša ljudska prava homoseksualaca i lezbijki i u drugim dijelovima svijeta."¹⁷ U Švedskoj je od 1. siječnja 1988. godine na snazi Zakon o homoseksualnim zajednicama: "Ako dvije osobe zajednički žive u homoseksualnoj zajednici priznat će im se prava kao i osobama u izvanbračnim zajednicama, pravo na nasljeđivanje, imovinski učinci..." Norveški zakon o homoseksualnim zajednicama stupio je na snagu 1. travnja 1993. godine.

Europska komisija za ljudska prava (S v. UK No 11716/85, 47 DR 274 (1986)) zaključila je da homoseksualne zajednice nije moguće podvesti pod "obiteljski život" iz čl. 8 Konvencije. "Nije iznenađujuće da je zauzeto stajalište da se homoseksualci nemaju pravo vjenčati."¹⁸ Ustavni sud Njemačke 1993. godine odbio je zahtjev da se homoseksualnim partnerima prizna pravo "na zaključenje braka", budući da ni izvanbračne zajednice nisu pravni institut u pravnom sustavu Njemačke.¹⁹ Europska komisija za ljudska prava u slučaju Xc/Irska zaključila je da pravo na privatni život obuhvaća mogućnost zasnivanja i održavanja odnosa s drugim osobama, napose na emocionalnom planu, koji vode ostvarivanju i unapređenju vlastite osobnosti (Xc/Irska stajalište br. 6825/74 Dec 18/1976). Razmatrajući problem homoseksualizma Europska komisija za ljudska prava zaključila je da je tolerantnost izraz demokratičnosti te da Konvencija ne priznaje većini apsolutno pravo na propisivanje društvenih normi na planu privatne, spolne moralnosti.²⁰ Zaštita od društvene prisile prati se preko evolucije shvaćanja, običaja, a odražava se na zaštitu ljudskih prava u nacionalnim zakonodavstvima. Prava čovjeka osiguravaju se na dvostrukom planu "... dinamičkom interpretacijom Konvencije i pokretom u korist priznavanja prava manjine na različitost i zaštitu od društvene prisile."²¹

U odluci Mađarskog ustavnog suda (14/1995. III. 13) zaključeno je da nedopuštanje braka između osoba istoga spola ne predstavlja negativnu diskriminaciju na temelju spola. "Međutim dugotrajna veza dviju osoba može poprimiti takve vrijednosti da se može zatražiti pravno priznanje takve veze bez obzira na spol osoba koje žive zajedno. Prema tome, činjenica da odgovarajuće zakonske odredbe priznaju samo one izvanbračne veze gdje muškarac i žena žive zajedno u istom domaćinstvu i tvore emocionalnu i ekonomsku zajednicu, protivna je Ustavu."²² Vrhovni sud Kanade (23636/1995) po tužbi homoseksualaca koji su živjeli 40 godina u vezi poput braka, donio je odluku prema kojoj se homoseksualnim partnerima ne priznaje pravo na beneficiju bračne pripomoći koja se priznaje heteroseksualnim nevjenčanim partnerima.²³ Rumunjski je Ustavni sud u presudi iz 1995. zaključio da je protivno ustavnim i međunarodnim odredbama koje štite pravo na privatni život smatrati prijestupom seksualne odnose između dviju punoljetnih osoba istoga spola kad obje pristaju na odnos, osim ako čin nije izvršen na javnome mjestu i ako nije izazvao skandal. Sud je uzeo u obzir načelo prvenstva međunarodnog zakona koji je propisan čl. 20. rumunjskog Ustava i Europske konvencije o ljudskim pravima i temeljnim slobodama, koju je Rumunjska prihvatila Zakonom br. 30 od 31. svibnja 1994.²⁴ Europska komisija za ljudska

¹⁷ Nielsen, op. cit., str. 307.

¹⁸ Harris, DJ, O'Boyle, M. Warbrick, C, Law of the European Convention on Human Rights, London, Dublin, Edinburgh, 1995, str. 439.

¹⁹ Zupančič, Karei, Zakonska zveza istospolnih oseb? (razmišljanja v zvezi z nemško sodno prakso), Pravniki, 48, 1993, 11-12.

²⁰ Lore, Cosimo, Martini, Paolo, Aspetti e problemi medicolegali del transessualismo, Milano, 2, 1988, str. 135.

²¹ Lore, Martini, op. cit., str. 135.

²² Odvjetnik, 69, 1996, 5-6, (iz strane prakse) str. 95-96.

²³ Odvjetnik, 69, 1996, 5-6, (iz strane prakse) str. 97-98.

²⁴ Odvjetnik, 69, 1996, 5-6, (iz strane prakse) str. 94-95.

prava zaključila je da homoseksualne zajednice nije moguće podvesti pod "obiteljski život" iz članka 8 EHCR. (Sv. UK no. 11716/85, 47 DR 274 (1986)). Nije začuđujuće da je zauzeto stajalište prema kojemu homoseksualci nemaju pravo na vjenčanje, iako je postojalo i izdvojeno mišljenje prema kojemu bi to pravo trebalo biti priznato. Kao i kod transeksualaca, čini se da još nije nastupilo vrijeme za generalno odbacivanje tradicionalnog pristupa braku. Europski je parlament 1984. godine donio Rezoluciju o seksualnoj diskriminaciji na radu, a 1991. godine ukazao je na potrebu zaštite homoseksualaca i lezbijki u kontekstu prava na rad i dostojanstva žene i muškaraca na poslu. Diskriminacija s obzirom na seksualnost posljedica je straha od različitih, koji se pretvara u predrasude. ILGA -*International Lesbian and Gay Association* osnovana je 1978. godine u Engleskoj, s ciljem potpore aktivnostima u borbi protiv pravne, društvene, kulturne i ekonomske diskriminacije homoseksualaca. Trud očito nije bio uzaludan, jer danas, u svibnju 1997. godine, Velika Britanija ima zasigurno ne prvoga, već prvoga javnoga deklariranoga ministra homoseksualca.

U europskom sustavu zaštite ljudskih prava, koji se temelji na europskoj Konvenciji o ljudskim pravima, osnova za zaštitu prava homoseksualaca i oboljelih od side u pravu je na poštivanje i zaštitu privatnog života i u pravu na zabranu diskriminacije. Dostupnost sustava zaštite prava pojedinaca temelji se na tim načelima i vrlo je učinkovita preko mogućnosti pojedinaca da traže zaštitu prava, vodeći spor protiv države pred europskom komisijom i europskim sudom za ljudska prava. Pretpostavka za ostvarivanje pravosudne zaštite na europskom nivou jest da su iscrpljena sva pravna sredstva u nacionalnom pravnom sustavu. Doneseni judikati obvezuju zemlje članice i time se europski sustav zaštite ljudskih prava približava sustavima precedentnog prava. Neprijeporna je činjenica da osim tih pravnih metoda zaštite ljudskih prava, iznimno važnim postaje i utjecaj "ne prava" na primjene pravnog pristupa čime se statika pravnog sustava približava dinamici društvenih odnosa.

Summary

HUMAN RIGHTS, HOMOSEXUALITY AND AIDS

The paper is a survey of changes that radically influenced legal approach to homosexuality in the second half of the 20th century: abandonment of repression and promotion of tolerance as the presumption for human rights. It seems that appearance of AIDS radically accelerated the modifications in legal protection of the homosexuals' rights. The changes in the family structure are also analyzed and the presumptions for the acts related to the "Registered Partnership". Judgments from the European legal systems are examples of the new standards related to the human rights of the homosexuals.